

OSLAVY JAROSLAVA SCHALLERA NA KONOPIŠTI A V BENEŠOVĚ V ROCE 2018

VÁCLAV BARTUŠEK

V roce 2018 uplynulo dne 6. března 280 let od narození známého českého topografa a historika Jaroslava Schallera. Žil v době od 6. 3. 1738 (narozen v Konopišti) do 6. 1. 1809 (zemřel v Praze). Od jeho úmrtí uplynulo v roce 2019 tedy 210 let. Po studiu na piaristickém gymnáziu v Benešově se stal od roku 1753 členem piaristického řádu. Zde se na sklonku svého učitelského působení v roce 1766 dostal do služeb (jako vychovatel a knihovník) předního českého šlechtice hraběte Františka Antonína Nostice-Rienecka. V jeho službách zůstal s výjimkou let 1772 a 1773, kdy završoval svoji pedagogickou kariéru na Moravě a ve Slezsku, až do smrti. Ve volném čase zde se věnoval topografii Čech a jejich hlavního města Prahy, historiografii piaristického řádu a pedagogice piaristického řádu. Ve všech čtyřech oborech vydal knižní díla.

Pořadatelé semináře byly Ústav pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Státní oblastní archiv v Praze, Muzeum Podblanicka, p. o. a Národní památkový ústav, s. p. o. – Správa zámku Konopiště. Nedílnou součástí semináře byl program, který se uskutečnil v jeho předvečer dne 14. 11. 2018 v přednáškovém sále Státního okresního archivu v Benešově u Prahy. Ten zapadal do celého kontextu semináře a byl vlastně jeho úvodem, ačkoliv byl zároveň určen i pro širší odbornou veřejnost z města Benešova a jeho okolí. Šlo o dvě přednášky z kulturních dějin Podblanicka v 18. a na samém začátku 19. století. První z nich se týkala vývoje panství Konopiště v době Jaroslava Schallera. Přednesl ji Jiří Smitka, vedoucí 2. oddělení Státního oblastního archivu v Praze a připomněl vývoj v dobovém kontextu i dílo svého někdejšího předchůdce Jiřího Tywoniaka (*30. 3. 1919 Louny, †1995 Benešov), který byl rovněž i významným schallerovským badatelem. Druhou přednáškou bylo vystoupení Václava Bartůška *Mezi výchovou, vědou, úřadem i řeholí – P. Jaroslav Schaller a S. Josepho, život a dílo, jeho místo v české i evropské historiografii*.

Vlastní seminář se pak uskutečnil následujícího dne (15. 11. 2018) na zámku Konopiště v prostorách tzv. Muzea sv. Jiří. Úvodní přednášku nazvanou *První staletí topografických a historickogeografických prací* zde přednesla Eva Semotanová z Historického ústavu AV ČR, s. r. o. Podala zde obsáhlý přehled vývoje tohoto vědního oboru od starověkých a středověkých počátků k utvoření topografie

z historických a geografických poznatků, zejména v 15. a 16. století, téměř až po topografii Schallerovy doby. Připomněla zde celou řadu v tomto směru významných osobností. Z 15. století to byl např. Hartmann Schedel (*14. 2. 1440, Norimberk, †28. 11. 1514 Norimberk), německý lékař a humanista, sběratel a kronikář. Spíše do 16. století spadá již dílo basilejského autora Sebastiana Münstera (*20. 1. 1488 Ingelheim, v Německu, †26. 5. 1552 Basilej). Ten působil především jako astronom. Matematik, filolog a teolog, znalec starověku, zejména ptolemaiovské astronomie, tvůrce map a velmi oblíbené kosmografie.¹ Spíše do prvních dvou desetiletí 17. století můžeme zařadit dílo poměrně krátce žijícího profesora univerzity v Leidenu Phillipa Clüvera (*1584 Gdaňsk, †31. 12. 1622 Leiden), tvůrce map a atlasů, které se týkalo hlavně oblasti Itálie a Německa, ale i dalších zemí celého tehdy známého světa a bylo postupně doplňováno.² Na konci této řady by mohl stát německý učenec Anton Friedrich Büsching (*27. 11. 1724 Stadthagen, Německo, †28. 5. 1793 Berlín), německý teolog, statistik, pedagog a geograf. Byl považován za jednoho ze zakladatelů moderní německé geografie. Kromě toho, že psal samostatná vědecká díla,³ přispíval také do tehdejších geografických časopisů.⁴

V příspěvku bylo rovněž uvedeno několik historiků a geografů ze středoevropského prostoru, jejichž díla obsahovala zároveň také důležité topografické znaky i prvky. Tím se velice vyznačovaly knihy slovenského vzdělance a polyhistora Mateje Bela (*22. 3. 1684, Očová, †28. 8. 1749 Bratislava), polyhistora, filozofa a osvícence, evangelického kazatele, jednoho z nejvýznamnějších slovenských vědců.⁵ Připomněla také jeho spolupracovníka, slovenského geografa a historika Jana Tomka Sásyho (*12. 10. 1692 Zvolen, †26. 8. 1762 Bratislava), který napsal úvod do geografie Uher.⁶ Historickou práci zejména v oblasti Kladska přivedl na moderní úroveň Josef Kögler (*22. 2. 1765 Lewin Klodzki, †30. 5. 1817 Oldrzychowice v Kladsku). Svým zaměřením a způsobem své práce, hlavně vztahem k regionální historii, se v mnohých rysech podobal Jaroslavu Schallerovi.⁷ Ostatně se dá předpokládat, že i sám Jaroslav Schaller se asi s mnohými historiky a geografy znal

1 Basileje i dalších míst. V roce 1554 byla Zikmundem z Púchova část tohoto díla přeložena do češtiny a vydána v Praze pod názvem *Kosmografie česká*.

2 Ještě též posmrtně.

3 Např. *Neue Erdbeschreibung*. Hamburg 1754–1792, A. F. Büschings *Erdbeschreibung*, Troppau 1786 nebo *Beschreibung der Grafschaft Glatz*, Hamburg 176 a další.

4 Např. *Magazin für Historiographie und Geographie...*

5 https://cs.wikipedia.org/wiki/Matej_Bel

6 Vydáný v roce 1787 v Bratislavě.

7 Jednalo se především o rukopis kroniky *Die Chroniken der Grafschaft Glatz*, rukopis z let 1793–1817, vydaný tiskem až na přelomu 20. a 21. století, a o rukopis *Historische Beschreibung der Herrschaft Keislingwalde* z roku 1805, vydaný rovněž později.

a možná s nimi byl i v nějakém způsobu kontaktů, nejspíše asi písemném nebo i přes jiné osoby, případně i přímo. Na úroveň vědecké topografie pak v Kladsku dosáhl americký diplomat John Quincy Adams (*11. 7. 1767 Breintree, †23. 2. 1848 Washington), který na přelomu 18. a 19. století působil v Prusku, hlavně v Kladsku. Dále se autorka příspěvku zabývala metodikou vědecké -topografické a historické- práce této doby a věnovala se především možnostem využití historických a topografických prací jako historického pramene.

Na tuto úvodní přednášku navázal i první blok Jaroslav Schaller, jeho dílo a vývoj topografie. Zde bylo nejdůležitějším příspěvkem vystoupení Zbyňka Svitáka z Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Příběh české a moravské topografie. V něm podal referent poměrně přehledný nástin vývoje topografie od konce 18. století, tedy působení Jaroslava Schallera v Čechách a Josefa Schwoye na Moravě,⁸ až do současnosti. Historická topografie byla do určité míry předchůdkyní a součástí historické vlastivědy, jejíž definici i bohatý odraz (společně s topografií) v nedávno minulé i současné, stále pokračující bohaté knižní i časopisecké produkci mnohých našich nakladatelství a jejich edic Zbyněk Sviták připomněl rovněž. V prvním bloku byl zařazen rovněž příspěvek okresního archiváře z okresu Praha západ Jaroslava Šulce *Jan Barták a jeho „Přehlený místopis země české“*. *Dokončený, ale nevydaný pokus o podrobný celozemský místopis Čech. Jeho vznik, obsah a možnosti využití, který přináší pohled na historickou topografii 19. a 20. století z dalšího, poněkud odlišného úhlu*. Celý první blok pak uzavíral, z hlediska sledování stop Jaroslava Schallera, zajímavější příspěvek autorek Hany Jordánkové a Ludmily Sulitkové z Masarykovy univerzity v Brně *Řehoř Volný (1793–1871)9 – rajhradský benediktin a jeho příspěvní k regionální a církevní topografii Moravy*. Referentky se snažily přiblížit život a dílo v Čechách poměrně málo známého významného moravského topografa a historika z benediktinského řádu.¹⁰ Schallerovi a jeho metodám topografické práce byl věnován poslední referát tohoto bloku, který proslovil Michal Řezníček, vedoucí archivář z Lysé nad Labem K otázce skutečného využití dotazníků pro text Schallerovy Topografie, kde hodnotil Schallerovy pracovní metody diskutované již od Schallerovy vlastní pracovní činnosti.

8 Joseph Schwoy (*11. 12. 1742 Velké Heraldice, Slezsko, †10. 10. 1806 Mikulov), ditrichštejnský úředník (zámecký hejtman) a topograf z Mikulova a jeho blízkého a vzdáleného okolí i celé Moravy. Hlavní dílo *Topographie vom Markgrathum Mähren“ (Topografie markrabství moravského)* z let 1786–1793. Srovnej Mahel, Richard: Běda Dudík (1815–1890). Praha 2015, s. 529 ho charakterizuje jako moravskoslezského historografa, topografa a genealoga.

9 Gregor Thomas Joseph Wolný OSB (česky Řehoř Tomáš Josef Volný) (*20. 12. 1793 Příbor – † 3. 5. 1871 Rajhrad) byl benediktin, historik, spisovatel a středoškolský učitel.

10 Mahel, R.: Běda Dudík, s. 533 ho charakterizuje jako benediktinského římsko-katolického kněze, pedagoga, archiváře, topografa a podpřevora kláštera v Rajhradě.

Druhý – polední blok se zabýval metodologií historické topografie, spíše z celkového pohledu na toto vědní odvětví. Vztahu topografie a epigrafických pramenů se věnoval Jiří Roháček z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v příspěvku *Detail a celek. Epigrafické prameny v českých historických topografických dílech*. Archivářka a vydavatelka historických atlasů Eva Chodějovská promluvila na téma *Česká a moravská města a místa 18. a počátku 19. století v obrazech. Typologie „obrazových topografií“*. Blok uzavíral trutnovský archivář Robert Radim Novotný, který podal informace o Schallerově Topografii jako o heraldickém prameni z genealogického hlediska.

Odpolední část semináře se zabývala typologií historické topografie. Jako první zazněl příspěvek Karin Pátrové ze Státního okresního archivu Praha-západ v Dobřichovicích *Fotografie jako zrcadlo historické podoby měst (na příkladu Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi)*. Další příklad využití topografií v tomto směru připojila Dana Novotná v příspěvku o zmapování panství Šebetov v okrese Blansko. Podobně i slovenský archivář z Ivanky pri Nitre Peter Keresteš přidal příspěvek *Církevná topografia města Nitry – vrřešená neznáma*. Blok pak byl ukončen pečlivě připraveným vystoupením historika vlastivědného muzea v Kolíně Jakuba Vladimíra Mrvíka *Sociální stratifikace měšťanských domácností jako zvláštní úkol historické topografie (město Český Brod v době Jaroslava Schallera)*.

Ve čtvrtém závěrečném bloku, který přesně navazoval na ten příchozí (Typologie historické topografie) se industriální topografií v čase se zabýval Aleš Vyskočil z Masarykovy univerzity v Brně. Jiří Z. Seibt z Muzea Pojizeří v Turnově přednesl na základě literatury, pramenů i vlastních zkušeností příspěvek Nejnovější výzkum starých cest na Turnovsku a středním Pojizeří: perspektivy a komplikace studia. Minulosti a zároveň výhledu do budoucnosti se týkal rovněž závěrečný výsledek badatelek Blanky Zilynské a Jany Synovcové Borovičkové z pražských akademických pracovišť *Církevní topografie středověkých Čech*. Projekt databázového zpracování aktuálního stavu prací. Seminář byl ukončen generální diskusí a po jejím ukončení pokračoval ještě doprovodný program prohlídkou zámku Konopiště. Ze semináře plánuje Státní oblastní archiv vydat sborník příspěvků. Protože téma semináře vzbudilo značný ohlas mezi obyvateli Benešova, konala se dne 24. 11. 2018 přednáška o Schallerovi ještě v Městské knihovně v Benešově a stručný text byl též umístěn na webu zdejší farnosti.¹¹

Seminář k výročí narození a možná vlastně i k úmrtí Jaroslava Schallera patřil k velmi zdařilým akcím, ačkoliv hrozilo reálné nebezpečí, že se zde objeví jméno Jaroslava Schallera v jakési vupreparované podobě, která by do sebe absorbovala všechny dosud známé biografické poznatky pouze na příkladech z topografie. K tomu však našťestí nedošlo a Schaller zde byl zobrazen i jako

11 farnost-benesov.cz

významný piarista a zasloužilý rodák města Benešova, kam dnes zámek Kono-
piště správně patří. Podobné opomenutí hrozilo rovněž v případě Schallerova
moravského protějšku – topografa Josefa Schwoye, ditrichštejnského archiváře,
a možná i benediktinského topografa Tomáše Volného. Vztah těchto tří osob,
o nichž bychom mohli říci, že byli otci a zakladateli naší národní topografie, byl
zhruba takovýto. Nejstarším, kdo vydal topografii, byl vzdělaný ditrichštejn-
ský archivář a úředník Josef Schwoy. Ten vydal své dílo *Topographie vom Mar-
kgrafthum Mähren*“ (*Topografie markrabství moravského již v letech 1786–1793*
i s následným souhrnem pro Moravu jako celek v roce 1793. Podobným způso-
bem zpracoval piarista Jaroslav Schaller téměř současně topografii českých krajů
v letech 1785–1791 s následným rejstříkem o rok později a s pozdějším celkovým
souhrnem.¹² Také tak byla od Jaroslava Schallera zpracována topografie Prahy
v letech 1794–1798 i se souhrnným dílem. U Řehoře Wolného je také důležitý
posun k církevní topografii.

12 *Neuerfertigtes Catastrum des Königreichs Böhmen* (1803).